

▲ Kisvárda vára, tervezett állapot

A királyi palota helyreállítását előadásában Potzner Ferenc, Rostás Péter és Varga Ötvös Béla is tárgyalta. Mint tudjuk, a palotáról meglehetősen hiteles dokumentumok maradtak fenn: tervek, fotók, anyagminták. Elpusztulása nemcsak a II. világháború következménye, hanem „a múltat végképp eltörölni” kívánó szocialista ideológiának, valamint a 60-as, 70-es évek leegyszerűsítő építészeti gondolkodásának az eredménye. Visszaépítésének nem szakmai akadályai vannak. Véleményem az, hogy a jelenkor politikai akarata és anyagi lehetőségei mellett a Várpalota eredeti pompája visszaállításának támogatása az építész- és művészettörténész szakma hivatásbeli kötelessége.

▲ Budavári Királyi Palota a Stöckli-lépcső felől a II. világháború után

▲ Budavári Királyi Palota, 1935. Forrás: Fortepan

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS LEHETŐSÉGEI A CSALÁDI HÁZAK TERVEZÉSÉBEN

Erhardt Gábor

„AZ ÉPÍTÉS FELADATA...,
HOGY LELKESÍTSE A HÁZAT,
S VELE BENNÜNKET,
BEFOGADÓKAT.”¹

A múlt

A rendszerváltás idején a MAKONA Egyesülés és a Kós Károly Egyesülés tagszervezeteinek komoly percepcióját alkotta az igényes családi házak tervezése. Saját belső kiadványok, illetve a népszerű építészeti szaklapok tudósítottak az e téren elért eredményekről. Ezek az épületek többségükben egyedi formálású, szabadon álló családi házak voltak, többé-kevésbé egységes stílusban, anyaghasználatban, az ország minden szegletében, elsősorban vidéki, mondhatni, perifériális környezetben. A Makovecz Imrét követő fiatal építészek lelkesen próbálhatták ki tudásukat e feladatokban, sokszor csak önmagáért, a kísérletezés örömeért. A Mester szinte tömegesen kapta az ilyen témájú megbízásokat, amikkel nagyon jól „gazdálkodott”, bőven osztott munkatársainak, tanítványainak is. Volt, aki rögtön önálló tervezési feladatot kapott, volt, aki „csupán” egy, a Mester által tervezett ház rajzi feldolgozását. Sokunk kezdhetne ilyen szerencsés táboros fiataloktól egészen a kétezres évek végéig, Makovecz haláláig.

Ebben az időben – Makovecz népszerűségén túl – a közízléssel adekvát formanyelvre is a szerves építészet mellett szólt, illetve a rendszerváltás utáni egy évtized általános lelkesedése, ami a kivitelezői szektort erején felüli teljesítmény elérésére sarkallta. Szinte mindenki az egyediségre, a „valamilyenségre” vágyott a szocializmus szürke évtizedei, típus-tervei után. Az átlagos méretű, egyedi, agglomerációs vagy vidéki családi házak tervezése életképes vállalkozásnak volt tekinthető, ami a szakmai érvényesüléshez is elégségesnek bizonyult. Ezt a gyakorlatot „érdekesen” egészítette ki a beregi árvíz és a vörösiszap-katasztrófa utáni újjáépítés tipizált, ún. mintaterveken alapuló modellje. Az alapterveket a Kós Károly Egyesülés tagjai (mesterek és tanítványaik) készítették, az adaptálásból pedig a fiatalabb generáció, a vándoriskolások vették ki részüket. A típus-tervek azonban csak az alapot adták, volt lehetőség – elsősorban érzelmi okokból – az egyéni igények figyelembevételére, ami egy mintateres rendszerben fából vas-karikának tűnik, mégis működő modell volt mindkét esetben. Közhelyeszerű, de meg nem takarítható megjegyzés, hogy a 2008–2009-es gazdasági válság az igényes családi házak építését a társasházépítéssel együtt szinte teljesen lenullázta. A beruházói és kivitelezői szektor két évtized alatt felépített potenciálja pár év alatt elporladt, de a korábban jellemző önerős

▼ A devecseri újjáépítés egyik megvalósult típus-terve, fotó: Dénes György

építkezés is szinte elképzelhetetlenné vált. A Kós Károly Egyesülés tagjainak többsége törvényszerűen az önkormányzati beruházások felé terelődött, ami az utóbbi években már olyan volumenű munkákat eredményez, hogy egyszerűen sem erő, sem idő nem jut családi házak tervezésére. Ráadásul a válságból minimális átmenettel a konjunktúrába átszűrő lakásépítési kedvvel – törvényszerűen – nem tudott lépést tartani a korábban legatyásodott építőipari háttér, így az egyediség, a különleges szerkezetek használata gyakorlatilag kikopott erről a területről. A jól megszokott sémák, a gazdasági szemlélet, az állandó időhiány, illetve a mindenáron történő leegyszerűsítés jellemzi a – döntően spekulációs háttérű – lakásépítést.

1 Turi Attila: Dévényi Sándor életmű-kiállításának megnyitóbeszéde. Pesti Vigadó, 2019. január 31.

▲ Családi ház, Nagytarcsa. Építészet, fotó: Engelmann Tamás

◀ Családi ház, Bárdudvarnok.
Építész: Sziklai Ákos,
Fotó: A mi otthonunk

Családi ház, Érd.
Építész: Salamin Ferenc,
Fotó: Szép Házak

◀◀

▼ Családi ház, Budaörs. Építész: Turi Attila, fotó: Dénes György

▲ Családi ház, Budapest XII., építész: Turi Attila, fotó: Dénes György

Természetesen ezt támogatja az egyszerűsített bejelentési eljárás rendszere, a családi házak és kétklakásos társasházak az igénytelenség fedőneve.

ERHARDT Gábor

A jelen

A fent említett, napjainkat meghatározó építőipari, befektetési konjunktúrának, illetve a munkaszerezés csatornai diverzifikálódásának (önkormányzati, kormányzati megbízásoknak) köszönhetően a családi ház-tervezés másodlagos volta megmaradt. Önálló építészpraxist csak családi házak tervezésére – elenyésző számú kivételtől eltekintve – nem lehet építeni. Különösen nem a szerves építészet területén, amely – mit szépítsük – kiment a divatból, folyamatosan szűkülő piaci szegmensnek tekinthető. Ez kevésbé a közízlés változásának „köszönhető”, sokkal inkább a médiában való jelenlét hiányának. A korábban megvalósult épületek dokumentálatlansága miatt az elért eredmények, a jó példák alig tudnak hatással lenni a közízlésre, napjaink újra fellendülő (csak részben vidéki) családi ház-építésére. A korábbi folyóiratbeli megjelenések archívuma (részben a mi lustaságunk okán) egyszerűen eltűnt, illetve a szimpla emberi hibák miatt elérhetetlen a számunkra, közzétételére nincs mód.

Finomítanám előbbi állításomat: nem is annyira az a gond, hogy a szerves építészet kiment volna a divatból, hanem inkább az, hogy a megítélését furcsa kettősség jellemzi. Olyan helyzetbe került, mint a mai fiatal családok meg nem született harmadik gyerekei, akikre bár nagyon vágnak a szülők, de sok okból többségük végül nem vállalja. Bár a laikusok zöme keresi a Kós Károly Egyesülés tagjai által tervezett házakat, ezt az értékrendet, formavilágot szeretik és tartják követendőnek, a többség – a primitivizálódó építészeti közízlést követve, illetve a pénztárcájára hallgatva – egyszerűbb megoldást választ. Inkább beköltözik egy agglomerációs település pár lakásos társasházába. Különösen, hogy ezek értékesítői a hitel- és CSOK-ügyintézésben is segítenek...

E formavilág ellen dolgozik a jogi környezet is, az egyre szigorodó energetikai szabályok, illetve a termék alapú, a kézművesiséget mind jobban nélkülöző kivitelezői szektor érdekeinek jogszabályokba való

terveinek minőségi kontroll alól való teljes kiemelés, a kivitelezői és beruházói szektor hihetetlen pénzhétsége, illetve az általuk gyakorolt időbeli nyomás.

A TAK-ok, illetve a településképi illeszkedés kvázi jogszabályi kötelezettsége valamennyire nekünk dolgozik, de azért ez a rendszer nem mindenhol működik az ebben is csupán adminisztrációs többletterhet látó önkormányzatok ellenérdekeltsége miatt. Az illeszkedés természetesen némi alázatot feltételez a tervezők részéről, ami az általunk oly nagyon kedvelt és támogatott főépítész rendszerrel nem mindenhol mondható el. A főépítészek jelentős hányada burkolt vagy nyílt ellenszenvvel viseltetik a szerves, vagy akár regionalista építészettel szemben, ami annak képviselőiben nem feltétlenül a többletenergia mozgósítja, hanem inkább az áldozat szerepében való tetszélgetés.

A main stream média sem mondható pozitívan érdeklődőnek a szerves építészet iránt, a kétségtelen stílári unikálitás ellenére sem. Ezért részben a botrányokra való fókuszáltságuk, részben a mindent átható politikai háttérérdekek érvényesülése okolható. Az egykor az alkotásaink iránt érdeklődő folyóiratok mára a stílustalan középírással gond nélkül megtöltik lapszámaikat, aminek hamarosan mindent eluraló (negatív) következménye lesz az igényes családi ház-építés terén. Az érdektelenség azonban, sajnos, kölcsönös: mérhetetlenül kis energiát fordítunk a prezentációra, a médiában való jelenlétre, pedig mind nyomtatott, mind elektronikus folyóiratunk lehetővé tenné a méltó megjelenést.

Ugyanígy nem vagyunk jelen az oktatásban sem, illetve csak elenyésző mértékben, így lemondunk arról, hogy a soron következő generáció, a lehetséges tanítványok minél hamarabb találkozhatassanak az általunk vallott építészeti értékekkel.

▼ Családi ház, Tahitótfalu. Építész: Fotó: Füzes András

A lehetséges jövő

A jövővel kapcsolatosan elsőként fel kell tenni a kérdést, hogy a Kós Károly Egyesülés építészeti számára fontos-e ez a terület, ahol nem csupán egyéni alkotóként, hanem értékelvű közösség tagjaként jelen szeretnénk lenni. Nagyon remélem, hogy a válasz egyöntetű igen. Azt gondolom, hogy ezt a tervezési területet nem hagyhatjuk el, távlati érdekünk, hogy jelen legyünk itt (is). Ehhez azonban néhány körülményt tudomásul kell venni, és bizonyos változtatásokat meg kell lépnünk gondolkodásunkban, építészeti gyakorlatunkban, talán mentalitásunkban is.

Szükséges leszögezni, hogy a korábban említett jogszabályi szigorodások továbbra is ellenünk fognak dolgozni, komolyabb pozitív változások nem várhatóak az építőanyag-ipari, kivitelezői lobbierősödése következményeiben. A közeljövőben aligha fog nőni a családi ház-tervezés jövedelmezősége, illetve a vidéki családok, azaz a potenciális megrendelői kör anyagi tehetősége. Összegezve a fentiek, azt a végkövetkeztetést kell megfogalmaznunk, hogy a családi ház-tervezés egyfelől úri passzióként lehet

csak jelen a szerves építészet területén dolgozó építészknél. Vagy talán találobb úgy fogalmazni, hogy az ezzel való foglalkozás egyfajta lemondást, illetve többletenergia-befektetést követel meg. És ugyanolyan ravaszsgot konformista korunk körülményeivel szemben, mint amit Makovecz Imrénél kellett kiszélesíteni a szocialista tervgyárak idejében. Ezzel párhuzamosan azonban formai tekintetben törvényszerű a változtatás szükségessége, hiszen a korábbi anyaghasználat és szerkezeti gondolkodás nem tartható az említett jogszabályi körülmények miatt. Természetesen mindezek egyfajta előnyt is jelenthetnek a megújulásra készítő hatásuk miatt, már aki számára ez értékékként tétéleződik. Mindezek mellett azonban meg kell jegyezni, hogy a Kós Károly Egyesülés tagszervezetei által folytatott építészet minőségileg teljesen életképes, ahogy azt a 30. évfordulóra rendezett megemlékezésen kiállított tablók is bizonyítják. Sok ház épül, meglehetősen jó minőségben, szerethető formavilággal, szerte a Kárpát-medencében. Az Országépítő (többedik) fénykorát éli a bemutatott épületek (illetve az azokat ismertető írássok) minősége tekintetében.

▼ Családi ház, Budafok. Építészet: Tóth Péter, Szűcs Endre, fotó: Tóth Péter

A körülmények okozta nem túl jó kilátások mellett azonban természetesen adódik néhány – sikerrel kecsegtető – menekülőpálya is, amit érdemes egy kicsit részletesebben megvizsgálni. A leginkább magától értetődő forgatókönyv a változatlanság, amely szerint tudomást nem véve a körülmények változásáról, marad minden a régiben, és megpróbáljuk „átvészelni” azt az ismeretlen hosszúságú időt, amíg újra eljön a számunkra kedvező(bb) kor. Gazdasági, jogszabályi területen, illetve a közizlés területén. Addig is meglovagoljuk a még meglévő renoméink utolsó lehetőségét, és Makoveczbe leszünk Makovecznél. Kihasználjuk az ő építészeti mintát mint létező brandet, és valamilyen módon megpróbálunk rácsatlakozni. Természetesen ennek vannak többé, illetve kevésbé etikus módjai...

A másik lehetséges út az önálló, alkotói brandek építése, ami így leírva elég idegenül hangzik ebben a közegben. De tudomásul kell vennünk, hogy ez már megkerülhetetlen eszköz a piaci érvényesülésben, és természetesen lehet ezt is igényesen, etikusán csinálni. Különösen a fiatalabb generáció számára ez már korántsem ördögtől való, sőt egy potens építész kolléga szerint már Makovecz is nagyon sikeres brand manager volt. Természetesen a brandépítés többletenergiját és egy sajátos szemléletmódot igényel, de a szükséges médiafelületet az *Országépítő* lap és az *orszagepito.net* internetes folyóirat az alkotók mögé tudná tenni. Lehetséges út a beregi és deveçseri új-építések által kijelölt irány, lehetőleg katasztrófák nélkül. A Miniszterelnökség tavalyi, látható továbblépés nélkül

lezárult mintatervpályázatához² kapcsolódva mi is készíthetnénk mintaterveket, vagy tematikus kiadványokat. A falusi lakóépületek és villaszerű családi házak témája mellett többször felmerült az építész saját háza is ötletként. Mellékesen jegyzem meg, hogy hasonló kiadványt lehetne/kellene szakrális és oktatási épületeinkből is készíteni, bár sajnos ezekkel egy kicsit már el vagyunk késve. A mintatervek készítésénél lehetőség lenne tájegységi arculatok megfogalmazására, ami az esetleges önkormányzati lakóövezet-kijelöléseknél – megfelelő főépítési támogatottság esetén – ajánlott tervként kerülhet bemutatásra. Hasonló településfejlesztési modellre volt példa a balatonszabadi Dózsa-major, illetve a közelmúltban a budakalászi Kálvária beépítésének alapötlete. Az érvényesülésben nem lenne szabad lebecsülni a helyi főépítészeink helyismeretét, amit természetesen nem az agresszív nyomulás színönimájaként használók, hanem inkább az ismeretterjesztés fontosságára hívom fel a figyelmet. Számomra ez a legszimpatikusabb irány: vállalható, kis léptékű, inkább az esztétika területén operáló mintatervek adaptálásával lehetne a legnagyobb hatást elérni a magyarországi lakóépületek általános megjelenésére, színvonalára, ami – kár lenne szépitni – jelenleg meglehetősen sok kívánnivalót hagy maga után.

▼ Családi ház, Herceggút. Építészet: Kovács Ágnes, fotó: Szász István

A szerves építészethez közel álló terület a környezettudatos építés, amely elveinek elsajátítása és gyakorlása nem lenne ellentmondásban a mi építészeti világunkkal, ugyanakkor jelentős többlettudást és népszerűséget hozhatna az irányzatnak. Természetesen itt is igaz, hogy az építészeti formálás területén jelentős önmérsékletet igényel a korábbi épületeink többségéhez képest. Ugyanakkor be kellene tudnunk bizonyítani, hogy ezen a területen is van létjogosultsága a Kárpát-medencei építési hagyománynak, és nem szabadna hagyni, hogy eluralkodjon a technológia-központú, pragmatista gondolkodás. Kevésbé komoly alternatívaként megemlítendő az építés nélküli építészet, illetve az építő kalákák világa, ami a vidék (szűkös) anyagi lehetőségeit tekintve valós igény lehet. Szociális elkötelezettségünk indokoltá tenné az itteni komolyabb részvételünket. Ennek érdekes nemzetközi kapcsolódási lehetőségei is vannak, amelyek jelentős médiafigyelemmel is járhatnak. Ez a szegmens most komoly reflektorfényt kap a nemzetközi main stream médiában. Közkedvelt hivatkozásként gyakran emlegetjük a Kós Károly Egyesülést szellemi nagyhatalomként, immáron másfél évtizede. Készséggel elfogadom ezt a(z ön)meghatározást, de őszintén szeretnék kicsit mögé nézni ennek az állítás-

▼ Családi ház, Vác. Építészet: Barabássy Alice, fotó: Kádár Ferenc

nak, végiggondolva, hogy ezt a rangot „csupán” örökségünk miatt, jelenlegi, kihasznált (szellemi, lelki és fizikai) kapacitásaink miatt, vagy esetleg jövőbeli potenciálunk miatt érdemljük-e ki? A generációváltás törvényszerűen be fog következni az Egyesülés életében, ami a fenti definíciót természetesen nem fogja érintetlenül hagyni. A kérdés az, hogy a változások spontán módon mennek-e végbe, vagy igyekszünk hatással lenni

formon lévő kollégák, akik valami miatt nem illenek tökéletesen (!) közénk. Ezek az okok elsődlegesen formabeliek, esetleg gazdaságiak, vagy csak egyszerűen az ismerethiányra vezethetők vissza. De leginkább hiányoznak közülünk a fiatalok, a végzett vándorok, a mai egyetemisták, akik nem elégszenek meg az egyetemi képzés egységével (jóval többen vannak, mint gondolnánk), és nagyon vágnak az emberi kvalitások

rájuk. Jelenlegi tagjaink között ma nagy számban találunk a több évtizedes gyakorlattal, lassan lezáruló életpályával maguknak vitathatatlan tekintélyt kivívó alkotók mellett óriási munkabírással és meglehetősen tehetséggel megáldott építészeket, akik többnyire elszigetelten, többszörösen kiszigerelten dolgoznak az egyedüli értékért, a megépült házért. Vannak köztünk lelkes, lelkiismeretes, a szellemi területekre is nyitott közösségi emberek, akik kétségbeesve nézik, nézzük az egykori közösség tagjainak törvényszerű vagy megelőzhető távolodását egymástól, és sokszor az Egyesülést létrehozó, alkotó szellemiségtől. Ugyanakkor nincsenek köztünk azok a velünk szellemileg azonos plat-

metapasztalására, amivel viszont meglátásom szerint mi állunk meglehetősen jól. Kampis Miklós gondolataihoz³ kapcsolódva én is tölök, a következő generációtól várom a választ a jövőnkre, de az ő bevonásukra kizárólag a mai aktív mesterek komoly erőfeszítése árán van valamennyi remény.

² A Lechner Tudásközpont által 2019-ben meghirdetett építészeti ötletpályázaton díjazott tervek alapján a tervek szerint 2020-ban *Nemzeti Mintaterv Katalógus* készül.

³ Kampis Miklós megnyitóbeszéde. *Országépítő*, 2019/4-es szám, 8–9. o.

▼ Családi ház, Gödöllő. Építészet: Benedek Márton, Juhász Balázs, fotó: Bereczki Nóra

